folklor/edebiyat, cilt:17, sayı:66, 2011/2

MEŞA SELİMOVİÇ'İN DERVİŞ VE ÖLÜM ADLI ROMANINDA ÖLÜM OLGUSU

Tülin Arseven*

Meşa Selimoviç, düzyazıda Boşnak edebiyatının en ünlü temsilcilerinden biridir. Savaştan sonra yazdığı hikayelerinde savaş konularını ele almış ve zamanla, çağdaş konuları işlemiştir. Fakat en büyük başarıya romanlarıyla ulaşmıştır. Romanlarında geçmişe döndüğü sanılmasına rağmen o, gerçekte çağdaş insanın ikilemlerini iktidar ve çeşitli kurumlara karşı başkaldırmasını ele alır. Onun kahramanları entenziv** olarak yaşadıklarından ölümü de entenziv olarak düşünmektedirler. Bu nedenle dış olayların mantığıyla uyumlu olabilecek bir iç düzen kurmaya çalışmaktadırlar (Kaya 1997:32,33). Meşa Selimoviç'in ölümün insan yaşamındaki yerini sorgulayan *Derviş ve Ölüm* adlı eseri son derece ilginç romandır. İnsanoğlunu varlığıyla ürküten, kaçınılmazlığıyla açmazlara sürükleyen ölüm, anlatı geleneğinin vazgeçilmez temlerinden biridir. Bu nedenle *Derviş ve Ölüm* konusu itibarıyla yeni olmamakla birlikte konuyu ele alışı noktasında özgündür. Meşa Selimoviç'in biyografisinden öğrendiğimize göre bu romanın yazılışına kaynaklık eden, yazarın kardeşinin işle(me)diği bir suçtan ötürü öldürülmüş olmasıdır. Meşa Selimoviç, bu romanı neden ve nasıl yazdığını anlatırken kardeşinin ölümünün kendi üzerinde yarattığı etkiden şöyle söz eder:

---

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyesi

** entenziv: intensive, yoğun.

"... Evet, çok iyi hatırlıyorum, şok halindeydim, hiçbir şey hissetmiyordum, gece gündüz aç ve uykusuzdum, ne yapacağımı bilmeksizin ağlıyordum sadece… Çünkü bana ait olan her şey, binlerce soruyla karşı karşıya idi. Ve ertesi gün, yani ağabeyimin ölümünü duyduktan sadece bir gün sonra –idamın üzerinden beş altı gün geçmişti- ben, önceden ilan edilen bir konferans verecektim. Onu iptal etmedim. Neyi, nasıl konuştum bilmiyorum ama konuştum. Özellikle, konuşmak isteyişimi, konuşmamı, konuşmak için bulduğum gücü, bir insan ve kardeş olarak bu doğal olmayan yükümlülüğe başkaldırmayışımı unutmak istiyorum. Asıl anlaşılmaz olan benim bu davranışımdır. Bu konferansı vermemi benden biri istemiş olsaydı o zaman her şeyi çözümlemek çok kolay olurdu. Bu düşünceler beni bir buhrana sürükledi, o güne kadar çekmediğim ölçüde acı çektim, diğer yandan da tabii olan, insan için gerekli olan alışkanlıklarımı sürdürüyordum. Hatta böyle insani olmayan bir olaydan sonra bile. Herhalde bu özel ve genel iki konu birbirinden ayrılsın istiyordum (bu olabilecekmiş gibi). Devrimin oluşturduğu kişiliğimden kopacakmışım diye korkuyordum belki, ya da beni bir güç itiyordu: Kişiliğimi nasıl parçalayacaktım? Bu kadar çok ölüm arasında, kendi kaybımı, varlığımın esası ve manası olan devrimden ayrılmak için bir bahane olarak kullanmaya hakkımın olmadığını düşünüyordum, belki. Kesin bir şey söyleyemem ama, galiba yaralı halimi ve kaybedilen kardeşimi, çocuklarını yiyen devrimle birleştirmeye çalışıyordum. Böylece, hiçbir şey olmamış gibi aynı çizgide kalmaya çalıştım, partiden ayrılmadım, mevcut duruma sırtımı çevirmedim fakat bu davranışımla hiçbir şeyi çözemedim, aksine günden güne daha da kötüleştim. O konferans benim sabit fikrim, işkence kaynağım oldu. Bu güne kadar da kendimi bu garip, ezici suçluluk duygusundan kurtaramadım. Bu anlaşılmayan deliliği eski kişiliğimden zor bir şekilde, acı çekerek ayrılmakla ödedim." (Selimoviç:6,7)

Derviş ve Ölüm'ün varoluş amacını ortaya koyması nedeniyle bu satırlar son derece önemlidir. Yazarın yaşamıyla, duygu ve düşünce dünyasıyla büyük bir paralellik gösteren bu eser, suçlunun da hâkimin de tanığın da kendisi olduğu bir mahkemede bir din adamının kendi kendini yargılamasının romanıdır. Romanın ilk ve son sayfalarında yer alan ve *Kur'an*'dan alındığı belirtilen,

"Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm
Hokka ile kalemi ve yazmakta olan şeyleri tanıklığa çağırıyorum;
Yanıltıcı akşam karanlığı, gece ve gecenin canlandırdığı her şeyi tanıklığa çağırıyorum;
Ayın on dördü ile şafak vaktini tanıklığa çağırıyorum;
Kıyamet gününü ve kendi kendini kınayan ruhu tanıklığa çağırıyorum;
Her insanın daima zararda olduğuna dair. Her şeyin başlangıcı ve sonu olan zamanı tanıklığa çağırıyorum." (Selimoviç:13, 480)

şeklindeki sözler kalabalıklar içinde yalnız, yapayalnız olan bir insanın trajedisini gözler önüne serer. Bir dervişin müdafaanamesi, denilebilecek bu metnin kurgusunda olaylar zincirinin hareket noktasını bir kişinin idamı oluşturur. Derviş Ahmet Nureddin, kardeşinin ölümüyle birlikte başından geçen olayları, duygu ve düşüncelerini, başka bir deyişle müdafaa metnini yazmaya başlamadan önce içinde yaşadığı evin kıyısında bulunduğu dereyi,

"Bazen coşkun, bazen ürkek, ama daha çok sessiz ve sakin akan dereyi kendime benzetirim. Oluklar yapıp dereyi tekkenin altından akıtarak uysal ve faydalı olmaya zorladıkları, ona değirmen çarkını çevirtmeye başladıkları vakit gücüme gitmişti. Dere, arada bir coşup taştı mı, hendekleri yıkarak özgür akmaya başladı mı, çocuk gibi seviniyordum. Ancak durulunca buğday öğütebileceğini biliyordum oysa." (Selimoviç: 19)

sözleriyle betimler. Buradaki dere ile Derviş Ahmet Nureddin'in iç dünyası arasında bir uyum vardır. Romanın başında bu dere gibi sakin, sessiz ve böyle olduğu için bir şeyh olarak kendisinden beklenileni hakkıyla yapan bir kişi iken, kardeşinin ölümüyle birlikte -dere misali- çevresindeki engelleri ortadan kaldırmaya çalışır. Dolayısıyla *Derviş ve Ölüm*, iman etmiş, Allah'a tevekkülle bağlanmış bir din adamının iç dünyasındaki değişimin romanıdır. Söz konusu değişime yol açan "ölüm" gerçeğidir. Roman, ölümün yaşamdaki yerini irdeler. Bu irdelemenin çıkış noktasını bir kişinin işlemediği bir suçtan ötürü idam edilmesi oluşturur. Romanda ölüm kavramı, bireyin çaresizliğinin yarattığı trajedi noktasından ele alınır. Ölüm karşısında insanın çaresizliği, kişilerin ya da birtakım grupların kendi çıkarları doğrultusunda insanları öldürmeleri, suçsuz insanların ölmelerine göz yummaları romanın konusunu oluşturur. Ön planda bir insanın ölümünün kişiler, arka planda ise kitleler üzerindeki etkisi sorgulanır. Bu çalışmada ölüm olgusuna bakışı açısından *Derviş ve Ölüm*'ü irdeleyerek ölümün romanın kurgusundaki belirleyici rolü üzerinde durulacaktır. Eserde "ölüm" kişiyi yaşamdan koparması bakımından önemli bir durum olarak işlenir. Ancak burada ilk olarak somut biçimde ölümün gerçekleşmesi ve bunun insan üzerindeki etkisinin, ardından ise insanın içindeki "iyi insanın" ölümünün anlatılması dikkat çekicidir. Buradan hareketle *Derviş ve Ölüm* adlı romanda ölüm olgusu*,

1. Yaşamın kaçınılmaz sonu olarak ölüm
2. Bireyin içindeki iyi insanın ölümü

olmak üzere iki alt başlık halinde incelenecektir.

1. Yaşamın Kaçınılmaz Sonu Olarak Ölüm

Hayli ilginç bir roman olan *Derviş ve Ölüm*'de ölüm kavramı insanoğluna yaşattığı acı ve taşınması zor bir yük olma noktasından sorgulanmaktadır. Genel olarak kişinin bir yakının ölümünün ardından yaşadıkları üzerine kurulu bir roman olmakla birlikte *Derviş ve Ölüm,* "ölüm"ü bir kardeşin ölümünün ağabeyde; bir evladın ölümünün babada ya da annede; bir annenin ölümünün evlatta ve herhangi birinin ölümünün diğer insanlar üzerinde yarattığı etki olmak üzere değişik açılardan irdeler. Romanın başında ölümün yaşamın sonu ve doğal bir durum olarak algılanması gerektiği bilgisinden söz edilir. Bu düşünce bir din adamı olan tekke şeyhi Ahmet Nureddin aracılığıyla aktarılır. Yıllar önce evini terk edip şehre gelmiş ve tekkeye yerleşmiş olan Derviş Ahmet Nurettin'in aile bağları güçlü değildir. Kardeşinin ölümüne değin Ahmet Nureddin için aile, yaşamının öncelikleri noktasında ilk olmayan, inançlarından ve yaşadığı tekkeden sonra gelen bir kurumdur. Ailenin önemini ve kardeşine duyduğu sevgiyi ancak onu yitirdikten sonra anlayabilir. Bu arada kardeşinin tutuklanmasının ardından Ahmet Nureddin'in babası ile yaptığı görüşme de ölüm kavramı açısından üzerinde durulmaya değer niteliktedir.

* Olgu: [İng. fact; Fr. fait; Alm. fact, tatsache; Lat. factum; eski Türkçe vakıa] Düşünülmüş olana karşıt olarak yapılmış olan, olmuş olan; duyularımızla ulaştığımız verilerin ya da düşüncelerimizin dayandığı verili gerçeklik; gerçek olan bir olay ya da gerçekleşmiş olan olaylar dizisi (Ulaş 2002:1059). Dilden, düşünceden bağımsız olarak ortaya çıkan oluşum; doğru bir tümce ya da önermeye dış dünyada karşılık gelen şey. Tespit edilmiş, bilimsel incelemeye elverişli ve bir deney konusu yapılabilecek doğal olay. Oluşum süreci içinde veya başka bir şeyin emaresi olarak gözlemlenmiş olay (Cevizci 2002:770).

Ahmet Nureddin'den kardeşinin kurtulması için ilgili kişilere ricacı olmasını isterken babası şöyle söyler:

"O halde burada bekler, sen dönünceye kadar handan dışarı çıkmam. Ve onlara söyle ki, elimde kalan son oğlumdur o benim. Oğlumun evine döneceğine, ocağımın sönmeyeceğine inanıyorum. Ama yine de gerekirse her şeyimi satarım; benim, ondan başka, hiçbir şeye ihtiyacım yok." (Selimoviç:93).

Bu sözler, Ahmet Nureddin'e bir yandan altından kalkılması zor bir görev yüklerken bir yandan da babasının gözündeki yeri hakkında bilgi verir. Bir evlat olarak kendisinin "yok, ölmüş" sayılması, babanın yalnız bir evladı varmış gibi hareket etmesi Ahmet Nureddin'i üzer. Bu konuda Ahmet Nureddin,

"Ben yokum. Günahkâr derviş Ahmet'in rahmet canına, yaşıyormuş gibi görünüyor ama, o öldü. Eğer acı, onu bu kadar etkilememiş olsaydı, benim hakkımdaki bu düşüncesini hiçbir vakit öğrenemezdim. Şimdi bunu biliyor, başka türlü başkasının gözleriyle görüyorum. Seçtiğim yol, babama göre o kadar değersiz mi ki, beni daha sağlığımda gömdü. Bu yaptığımın, onun için hiç mi değeri yok. Varlığımı kabul etmeyecek kadar mı yollarımız birbirinden ayrı, birbirinden farklıymış? Beni yitirdiğinden ötürü acı bile duymuyordu. Ama belki de böyle düşünmekle fazla ileri gidiyordum. Başıma bir kötülük gelse, belki benim için de böyle koşar ve yalnız beni düşünürdü, en kötü durumda olan, en önemlidir çünkü." (Selimoviç: 94).

der. Kendini Allah yoluna adayan bir evladın, babası tarafından yok sayılması ilginçtir. Oysa Derviş Ahmet Nureddin hemen her evlat gibi babasını üzmekten çekinir ve *"Yakında serbest bırakılacağını söylediler, diyeceğim. Bunu yapacak gücü bulacağım kendimde. Adamcağız neden perişan olarak buradan gitsin? Gerçeğin ona hiçbir faydası dokunmaz ki. Onu ümitle gönderecek, kendim ise üzgün döneceğim."* (Selimoviç:114) diyerek babasına gerçekleri söylemekten kaçınır.

Romanda annenin ölümünün küçük bir çocuk üzerinde yarattığı etki ise Molla Yusuf ile sorgulanır. Molla Yusuf ile annesinin dramı zamanda geriye dönülerek anlatılır. Ahmet Nureddin'in askerlik görevini yaptığı sırada bağlı bulunduğu birliğin karargahının kurulduğu bölgede bir han ve hanın sahibi olan bir aile vardır. Biri yaşlı, diğeri genç iki kadın ve bir erkek çocuktan (anneanne-anne-torun) oluşan bu küçük aile askerlere birtakım hizmetler vererek geçimini sağlamaktadır. Genç kadın askerlerin bazı özel isteklerini de karşılamaktadır. Düşman askeri, karargahın yakınına gelip hanı ele geçirdiğinde bu kadın düşman askerlerine de aynı hizmetleri sağlar. Bu durumun öğrenilmesi askerlerce hoş karşılanmaz. Bunun sonucunda anneanne ve çocuk bir at arabası ile oradan uzaklaştırılır ve genç kadın kurşuna dizilir (Selimoviç: 278). Bu çocuğu Ahmet Nureddin, alıp tekkeye getirir ve ona orada sahip çıkar. Yıllar sonra artık bir yetişkin olan bu çocukla yani Molla Yusuf ile ölüm ve geçmişte yaşanan bu talihsiz olay üzerine konuşurken, Ahmet Nureddin *"Kendimiz için ölüleri gömmek zorundayız. Bu konuda, benden başka, kimse sana yardımcı olamaz."* der (Selimoviç: 296). Geçmişte yaşanan bu talihsiz olaydan söz ederken Derviş, askerlere kadını bağışlamaları için yalvardığını, ancak sonuç alamadığını, orada olup bitenleri görmemesi için onu

başka bir yere gönderdiğini söyler ve ardından bir köşeye çekilip insanlardan tiksinerek ağladığını anlatır (Selimoviç: 297). Molla Yusuf, annesinin öldürülmesi meselesinde askerlerle işbirliği yaptığını düşündüğü Ahmet Nureddin'den Harun'a düzenlenen komplonun içinde yer alarak intikamını alır. Molla Yusuf'un hikayesi ve yaptıkları ile yazar, ölümün bir çocuğun dünyasını nasıl altüst ettiğinin ve acının insana neler yaptırabildiğinin altını çizer. Ancak gerek Molla Yusuf gerekse Derviş Ahmet Nureddin, kendi yaşadıkları büyük acıyı, buna neden olanların ya da neden olduğunu düşündükleri kişilerin de duyumsamalarını isterler. Romanın kurgusu içine Hasan'ın tanık olduğu bir olay şeklinde yerleştirilen, oğlu savaşta ölen annenin yaşadığı derin acının anlatıldığı hikayede durum farklıdır. Anne, öylesine büyük bir acı içindedir ki sadece su ve çavdar ekmeği ile beslenip, geceleri büyük siyah bir taşı göğsüne koyup, kuru tahtalar üzerinde uyumaktadır (Selimoviç:352,353). Anne çektiği acıya dayanamamakta, ancak kendi hayatına son verme gücünü de kendinde bulamamaktadır. Molla Yusuf ve Ahmet Nureddin'den farklı olarak bu anne başkalarının da benzer bir acıyı yaşamasını istemez, verdiği zarar yalnız kendinedir. Bu çarpıcı hikaye ile yazar ölümün insan yaşamı üzerinde ne denli büyük ve etkili bir güç olduğuna bir kez daha vurgu yapar. Romanın hemen her sayfasında ölümün insan yaşamı üzerindeki etkileri derinlemesine ve farklı açılardan sorgulanır.

2. Bireyin İçindeki İyi İnsanın Ölümü

Roman, bir din adamı olan Ahmet Nureddin'in önce kardeşinin, ardından kendisinin yargılanmadan idama mahkum edilmesiyle yaşanan olaylar üzerine kurgulanmış bir savunma niteliğindedir. Romanın,

1. Ölümü sıradan ve doğal bir olay olarak karşılama ve tevekkülle kabullenme
2. Kardeşinin idam edilmek üzere olduğunu öğrendiğinde ölüme bakış açısındaki değişim ve ölümün gerçek yüzünü tanıma
3. İşlenen suçun cezasız kalmaması gerektiği düşüncesini savunma
4. Kardeşi bile olsa bir suçlu için aracı olmakla ilkeleri, inançları arasında sıkışma
5. Kardeşlik kavramının inançlara üstün gelmesi
6. Kardeşin masum olduğu halde öldürülmesi
7. Bir suçluyu savunuyor olmakla suçlanma
8. Dervişin bir bahane ile hapsedilmesi
9. Dervişin yavaş yavaş intikam alma düşüncesiyle dolması
10. Molla Sinaneddin'e bir iftira atarak dervişin halkı kışkırtması
11. Galeyana gelen halkın Kadı Aynî Efendi'yi öldürmesi ve kaymakamın kaçması
12. Dervişin kadılık görevine getirilmesi
13. Başlangıçta halka adaleti getirmeyi düşünürken dervişin yavaş yavaş doğru yoldan ayrılması ve halkın nefretini kazanması
14. Makamını kaybetmemek uğruna arkadaşı Hasan'ın yakalanma emrini imzalaması
15. Sonunda dervişin –tıpkı kardeşi gibi- idam edilerek öldürülmesi

şeklinde sıralanabilecek olan olaylar zinciri incelendiğinde ölüm olgusunun

kurguda baştan sona etkin bir güç olduğu görülür. Suçsuz yere bir kişinin ölümünün yarattığı etkiyle başlayan olaylar zinciri, romanın sonunda başladığı noktaya geri döner. Dervişin yaptığı onca mücadele, başta kendisi olmak üzere halkın yaşamında iyiye güzele, büyük bir değişime giden olumlu bir çizgi oluşturamaz. Kötülük ve haksızlık, bunlarla mücadele etmek için yola çıkan bir din adamının içindeki iyiliği **öldürür**, romanın sonunda yine başlangıç noktasına dönülür. *Derviş ve Ölüm*'ün dil ve üslubu da içeriği destekler niteliktedir. Yazarın hemen her benzetmeyi ölüm ile ilişkilendirmesi, hemen her duygu ve düşünceyi ölüm ile anlatmaya, açıklamaya çalışması (Sözgelimi bir şeyler yazmanın ne denli doğru olduğunu sorgularken, düşüncelerini kağıda aktarmanın düşünceleri öldürmek mi, yoksa canlandırmak mı olduğuna akıl erdiremediğini söylemesi [Selimoviç:19]) dikkati çeken bir başka unsurdur. Ölümün insan yaşamı üzerindeki etkisi dile getirilirken ilk bölümdeki dil, üslup ve anlatı tarzının diğerlerinden farklı oluşu dikkat çekicidir. 1. bölümde bir şeyleri sessiz sedasız kabul etmiş (ya da kabul etmek zorunda kalmış olan) adamın, kaçınılmaz sonu metanetle bekleyen, ama kırgın duygu dünyası sezilir. Ölümün birey üzerindeki etkisi ve yaptırım gücü, eserin hemen başında yer alan aşağıdaki satırlarda dile getirilir:

"Ama artık başka çıkar yol yok. Bu yazmak işi, yaşamak, ya da ölmek gibi kaçınılmaz bir şey oldu. Ne olması gerekiyorsa, o olacak. Bunda benim suçum, -eğer bu bir suç sayılırsa- olduğum gibi görünmemdir. Her şeyin büyük bir değişim içinde olduğu kanısındayım. Her yanım temelden sarsılırken, dünya da benimle birlikte sarsılıyor. Öyle sanıyorum ki, benim düzensizliğim, dünyanın da düzensizliğini göstermektedir. Yine de bu olanlarla, önceden olup bitenler, kendimi saymak isteyişim, daha doğrusu saymak zorunda oluşumdan ileri geliyor. Böyle yapmasam, insan gibi yaşama gücünden yoksun olurum ben. Gülünç gelecektir ama, dün ben, dünün insanıydım, bugün ise değişik, belki de dünkünün tamamen tersi olan, bugünün insanı olmak istiyorum ve bu istek beni şaşırtıyor. İnsan demek, değişim demektir. Kötülük, belirdiğinde, vicdanın sesini dinlemez olur." (Selimoviç:16).

Derviş ve Ölüm'de masum bir insanın yaşama hakkını elinden almak şeklinde kendini gösteren kötülük, bireyin iç dünyasında büyük değişime yol açar; iyiden kötüye doğru giden bir çizgi oluşturur. 2. bölümden itibaren derviş, kendini ve yaptığı eylemleri öncelikle bütün karmaşıklıkların tam olarak başlama tarihini vererek savunmaya başlar. Bundan sonra ise vaka anlatımına geçildiği görülür. Anlatıcı kahraman sıfatıyla Şeyh Ahmet Nureddin, farklı bir üslup ile okurun karşısına çıkar. Bu bölümde Ahmet Nureddin, "ölüm"ün ne olduğunu yaşamında ilk defa irdelemeye başladığını söyler (Selimoviç:24). Bu, ölümün soğuk ve gerçek yüzüyle yavaş yavaş tanışmanın ifadesidir. Derviş Ahmet Nureddin'in ölüme dair düşünceleri başlangıçta yaşam biçimine ve dünya görüşüne uygundur. O, ölümün kaçınılmaz olduğu, bunun şaşırtıcı bir durum da olmadığı düşüncesindedir. Bütün yolların insanı ölüme götürdüğünü, bütün yapılan işlerin ona hazırlanmak için olduğunu, her an ölüme yaklaşıldığını ve ondan uzaklaşmanın olası olmadığını ileri sürer. Bu hayat bir saat ya da bir gün süren kısa bir geçişse, onu uzatmak için çırpınmanın anlamsız ve ebediyetin, aldatıcı dünyevi hayattan daha güzel olduğu kanısındadır (Selimoviç:21). Hatta ölümü, bir evden diğerine taşınmak kadar basit bir durum olarak tanımlar. Ölüme yok olmak değil, ikinci bir doğuş gözüyle bakmak gerekir, der (Selimoviç:22). Ahmet Nureddin'in buraya kadar olan düşünceleri, ölmek üzere olan

bir kişiye bir din adamı sıfatıyla yaptığı sıradan telkinler şeklindedir. Ancak kardeşinin hapiste olmasıyla birlikte bu tavrındaki ve söylemindeki rahatlık kaybolur. Derviş, ilk kez ölümden korktuğunu hisseder. Buna yol açan da gördüğü bir rüyadır. Derviş Ahmet Nureddin, rüyasında ölen kardeşinin tabutunun önünde durmakta ve cenaze namazını kıldırmaktadır, bunun da kendisine çok fazla acı verdiğini duyumsamaktadır (Selimoviç:23). Bu rüyadan sonra Ahmet Nureddin, ebedî hayata inanmakla birlikte ölümden korkmak gerektiğine de inanmaya başlar (Selimoviç:24). Bu, Ahmet Nurettin'in benliğinde açılan ilk yaradır ve onda değişimin başlangıç noktasıdır. Ahmet Nureddin, ölümden özellikle de kardeşinin öldürülmesinden korkarak dünya görüşüne, inançlarına, yaşam biçimine kendisine tamamen uzak birtakım davranışlarda bulunmaktan korkar. "*Kardeşimi kurtarmak ve küçük bir ihanette bulunmak gibi, aynı olmayan iki şey arasında bocalayışım, bazı kimselere belki acayip görünebilir. Ama, bütün davranışlarını vicdanının katı ölçüleriyle tartmaya alışmış, ölümden çok, günah işlemekten korkan bir insan için bu öyle acayip bir şey sayılmaz."* şeklindeki sözleri onun iç dünyasındaki karmaşayı gözler önüne serer (Selimoviç:40). Ahmet Nureddin'in yaşamındaki en büyük kırılma ise bir gece tekkeye bir kaçağın sığınmasıyla gerçekleşir. Çünkü bu olay onu ölümün, yaşamın aslında her şeyin insanın zihninde olduğu, zihninde olmayanın insanın hayatında yeri olmadığı düşüncesine götürür (Selimoviç:84). Bu da dervişin duyguları ile mantığı arasında sıkışıp kalmasından doğan gerilime zemin hazırlar. Kardeşinin tutuklanması, günah işlemekten korkup çekinen Derviş Ahmet Nureddin'in iç dünyasında büyük bir çatışmaya yol açar. Bir suçlu ya da suçlu olduğu ileri sürülen bir kişi için birtakım kimselere ricacı olmanın yükü, aynı zamanda suçlu olması durumunda kardeşinden dolayı üzerine sürülecek lekenin ağırlığı Ahmet Nureddin'i üzer. Bu çatışmada kardeş sevgisi, inançlara üstün gelir ve derviş her şeyden önce "kardeşlik" kavramı için bu iyiliği yapması gerektiğini düşünür. Ayrıca kardeşinin başında böylesine bir felaket varken kendi mutsuzluğunu düşünüyor olmayı doğru bulmaz, kendini düşünmeden kardeşine yardım etmesi gerektiği konusunda kendisine telkinlerde bulunur (Selimoviç: 95). Bu durumda ilkelerini, inandığı şeyleri bir yana bırakıp kardeşine yardım etmeyi asil ve gurur duyulacak bir düşünce olarak sayarak bir çeşit savunma mekanizması geliştirir. Öte yandan içindeki şüpheyi yok edemez. Dervişin kardeşini kurtarmak için görüştüğü kişilerin olaylara yaklaşım biçimleri Ahmet Nureddin'i ikinci bir iç çatışmaya götürür; gerilim artar. Kaymakam ile yaptığı görüşme hayli talihsiz ve derviş açısından son derece onur kırıcı olur. Kaymakam tarafından bir suçlu için ricacı olmakla suçlanan derviş, kendisini savunan hatta kanuna karşı gelen kişi durumuna düşer. Kaymakam kendisinin kanunu savunduğunu söyler ve *"Kanun serttir: ben, ona hizmet ediyorum."* der (Selimoviç: 106) ve Dervişi sert ve kaba davranışlar yapmaya zorlar. Nefsine hakim olan Ahmet Nureddin, bu görüşmeden bir sonuç alamaz. Ancak hakkında kanuna karşı gelerek kardeşini koruduğu söylentileri çıkar (Selimoviç:107). Yaşadıkları Ahmet Nureddin'i kendisi ve eylemleri konusunda yeniden bir sorgulamaya iter. Herkesin kendisine aynı ölçüde kötülük ettiğini, doğru bildiği yoldan çıkararak onun hayatla yüzleşmesine sebep olduğunu ve onu taraf tutmaya zorladığını belirterek içinde bulunduğu durumu anlamaya çalışır (Selimoviç:112). Dervişin iç dünyasında yaşadığı karmaşada Hasan ile olan dostluğunun etkisi de büyüktür. Hasan, yaşamın

tadını çıkarmak üzerine kurulu, pervasız bir yaşam sürmektedir. Dünya görüşüne uygun olarak Hasan, dervişe Allah tarafından kullara ne yaptığının değil de ne yapmadığının sorulacağını söyler ve bir de bu açıdan bakmasını önerir (Selimoviç:148). Bu, dervişin iç dünyasındaki karmaşayı artıracak bir söylemdir. Tekke şeyhi Ahmet Nureddin, her durumda olduğu gibi kardeşi ile ilgili konuda da İlahi tecellinin yerini bulması, bu nedenle de tevekkülle sonuca katlanmak gerektiği düşüncesindedir. Hasan ise, Harun'a yardım edilmesi gerektiği, Harun'un ölümünün diğer insanların günahlarını affettirmeyeceği görüşündedir (Selimoviç:153). Hasan, bir dost olarak verdiği öğütler ile Ahmet Nureddin'in iç dengelerini alt üst eder. Dervişin duygu dünyasına asıl büyük darbeyi vuran, kardeşi için ricacı olarak gittiği Kadı Ayni Efendi ile aralarında geçen konuşmadır. Kadı ile yaptığı görüşmede derviş, dinsiz bir insanı savunuyor olmakla hatta kardeş sevgisini Allah ve peygamber sevgisinden üstün tutmakla suçlanır (Selimoviç: 170,171). Dervişin iç dünyasındaki gelgitler artar ve yaşadığı sarsıntılar onu tevekkülü bırakıp, eyleme geçmeye zorlar. Kadı ile görüştüğü sırada aslında Harun çoktan öldürülmüştür ve derviş bundan haberdar değildir. Bütün yaşadıklarından sonra "*Düşünen değil, eyleme geçen insandır."* yargısına varan (Selimoviç:183)* Ahmet Nureddin, kardeşinin ölüm haberini aldığı andaki duygularını da şöyle dile getirir:

"...
Dere sakin, şırıl şırıl akıyordu.
Ağaç dalları arasından bir kuş sesi duydum.
İşte bu da bitti, diye düşünüyordum.
Hafiflediğimi hissettim.
Öyle, demek öyle, dedim.
Altın güneş suyun üzerinde parıldıyordu.
Dehşet içinde olan Hafız Muhammed, aklımı oynattığımı sanarak:
Sakin olun, rica ederim sakin olun. Onun için birlikte Allah'a dua edeceğiz, diye konuşuyordu.
Evet, onu yapabiliriz ancak, elimizden başka ne gelir ki… dedim.
Acı bile duymuyordum. Sanki içimden bir şey kopup, kaybolmuştu. Kardeşimin yok oluşu tuhaf, inanılmayacak, imkânsız bir şeymiş gibi görünüyordu bana. O varken, daha çok acı duyuyordum üstelik." (Selimoviç:220).

Romanın dramatik yönünü kuran unsur, sahip olunan varlığın değerinin ancak kaybından sonra anlaşılmasıdır. Dervişin açmazı tesadüfen aynı anne babanın evladı olduğu bir insanın kendi yaşamını, ilkelerini altüst etmesini doğru bulmamasına karşın kardeşinin öldüğünü öğrendikten sonra duyduğu büyük acıda yatmaktadır. Kardeşinin öldüğünü öğrendikten sonra dua ederken şöyle der:

"Gecikmiş sevgim için beni bağışla kardeşim. Evvelce sana karşı sevgimin var olduğunu sanıyordum; o ise şimdi, hiç kimseye, hatta bana bile yararlı olamayacağı şu anda uyanmaya başladı. Ve artık bunun sevgi mi, yoksa faydasız bir dönüş mü olduğunu bilmiyorum. Evdeki o mezarların dışında, senin için yalnız ben varım. Şimdi artık ikimiz de kimsesiz kaldık. Benim seni kaybettiğimden önce, sen beni kaybettin. Ama belki sen beni kaybetmedin. Senin yerinde ben olsaydım, senin yapacağın gibi, belki, benim de bu kapalı kapı önünde seni beklediğimi düşünüyordun. Belki son ana kadar sana yardım edeceğimi umuyordun. İnşallah bana böyle bir inançla bağlanmış ve insanların başkaları tarafından

* Meşa Selimoviç, R. Descartes'in "Düşünüyorum öyleyse varım." sözünü, sevilen bir kişinin ölümünün insana duyumsattığı acıdan hareketle "Düşünen değil, eyleme geçen insandır." şeklinde yeniden yorumlar.

terk edilince kapıldıkları o yalnızlık korkusuna kapılmamışsındır. Ama eğer her şeyi biliyorduysan, Allah yardımcın olsun." (Selimoviç: 223,224)

Bireyin iç hesaplaşmasının yarattığı trajediyi gözler önüne seren bu satırlar, çaresizliğin bireyin dünyasında yarattığı etkiyi göstermesi açısından da son derece önemlidir. Sorgulama öncelikle kardeş kimdir ve onun için inanılan ilkelerden vazgeçmek doğru mudur sorusu üzerinden giderken sonra yavaşça yön değiştirir. Allah'a yürekten inanan bir dervişin kardeşinin ölümünden duyduğu başlangıçta kin değil, büyük bir acıdır (Selimoviç:229) ve bu acı, zamanla öfke ve kine dönüşür.

Kardeşinin ölümüne engel olamadığı için kendisini Kâbil'e benzeten derviş, içindeki büyük acıya yenilmemek, kin ile zehirlenmemek için Allah'tan kendisine güç vermesini ister (Selimoviç:230). Ancak *"Allah, belki bana acıdı, belki beni affetti ama, güçlendirmedi."* der ve bir anlamda bundan sonra yaşanacaklardan kendisinin sorumlu tutulamayacağını bildirir (Selimoviç:231). Romanda ölümün verdiği acının giderek artan bir biçimde duyumsanması söz konusudur. Kaybının büyüklüğünü anladıkça, ne denli büyük bir haksızlığa uğradığını düşündükçe dervişin acısı da artar. Buraya kadar dervişin iç dünyasındaki bu değişim henüz dışa yansımaz. Ancak işlemediği bir suçtan ötürü hapse atılması iç dünyasında bir başka büyük kırılmayı oluşturur (Selimoviç:245). Hapishanede kaldığı hücre çamur içinde ve çok pistir, Ahmet Nureddin aklını yitireceğinden korkar (Selimoviç:.251). Ayrıca kardeşinin boğularak öldürüldüğünü, birlikte kaldığı mahkumun infaza yardımcı olduğunu öğrenir. Daha da kötüsü kardeşinin katline yardımcı olan mahkumun bir insanın ölümünden değil de bu ölüm nedeniyle kendisinin mahrum kaldığı şeylerden acı duyuyor olduğunu söylemesidir (Selimoviç:258). Derviş Ahmet Nureddin'i yürüdüğü doğru yoldan ayıran bir başka önemli olay ise, evladı gibi bildiği ve güvendiği Molla Yusuf'un Kadı Ayni Efendi'nin hafiyeliğini yaptığını ve kardeşini ihbar edenin o olduğunu öğrenmesidir (Selimoviç:312). Bundan sonra artık derviş, karakteri ve inançlarıyla taban tabana zıt davranışlarda bulunur. Bir provokasyon ile kentin önde gelen tüccarlarından Hacı Sinaneddin'in hapse atılmasını sağlar (Selimoviç:376) ve yapmış olduğu kötülükten suçluluk duymaz (Selimoviç:380). Yaşadığı büyük değişimin kendisi de farkındadır. Bunlara neden olan kişinin Molla Yusuf olduğunu belirttikten sonra *"Bu delikanlı, yok olan bir dünyanın varlığına inanan o uysal, yumuşak insanın öldürülmesine yardım etmişti. Sadece şekil bakımından aynı kalan şimdiki Ahmet Nureddin'i acılar doğurdu."*diyerek kendisindeki değişimin nedenini içindeki insanın ölümüne bağlar (Selimoviç:382). Böylece "ölüm" somuttan soyuta, sonra tekrar somuta giden bir yol izler. Ahmet Nureddin'in kışkırtmasıyla halkın ayaklanması sonucu masum bir insan ölür. İçindeki iyi insanın ölümüne tanık olan Ahmet Nureddin, gencin ölümünü kendi amacı doğrultusunda kullanmaktan da çekinmez. Halkı kışkırtmada etkili olacağını bildiğinden, ölen kardeşini kucağına almış olan ağabeyin kalabalık tarafından görünmesi için elinden geleni yapar (Selimoviç:408). Bu durum ile ilgili olarak "*Öldürülmüş genci, coşkun kalabalığa gösterdiğim için sıkıntı, belki de utanç duyduğum halde, hiçbir şey olmaması ihtimalini bir türlü kabul edemiyordum. Düşündüklerimin olmasını istiyor ve Allah'ın huzurunda bana düşen suçu kabul etmeyi göze alıyordum."* der (Selimoviç:411). Derviş, halkı ayaklandırmasının sonucunu alır. Kaymakam halkın kendisine zarar vermesinden korkarak kaçar (Selimoviç:413),

kadı halk tarafından linç edilir (Selimoviç:415). Böylece masum bir insanın ölümüyle başlayan olaylar, toplumu suça itmesiyle başka bir boyut kazanır. İlk bakışta kadı ve kaymakamın yaptıklarından dolayı cezalarını çekmiş olmaları doğru bir durum gibi görünse de yaşananlar insanoğlunun geldiği yer açısından son derece talihsizdir. Bir başka dikkat çekici nokta ise halkın yarattığı olayların sonucunda Ahmet Nureddin'in kadı olması ve onun da tıpkı kendinden öncekiler gibi davranarak güvenilir bulduğu kişilerden bir küçük istihbarat ekibi kurup bunları maddi olarak desteklemesi; vezire, padişaha ve bunların adamlarına çeşitli kişiler hakkında şikayet mektupları yazıp hediyeler göndermesidir (Selimoviç:425). Böylece Ahmet Nureddin de kendinden öncekilerin kurmuş olduğu kara düzenin bir parçası olur. Sonunda kadılık görevi sırasında yaptığı bir işten dolayı birtakım suçlamalara maruz kalır. İçinde bulunduğu kötü durumdan kurtulması karşılığında valiye itaat etmek (Selimoviç: 426), dostu Hasan'ı ele vermek zorunda bırakılır (Selimoviç: 446). Babasından, kardeşinden hatta kendisinden bile değerli olduğunu belirtmesine (Selimoviç:447) karşın Hasan'ın hapis kararını imzalar ve bunun utancının kendisine değil, onu o duruma sokanlara ait olduğunu söyler (Selimoviç: 447,448). Bu gelişmelerin ardından kendi ölüm emrinin de yazılmış olduğunu öğrenir. Bu defa "ölüm"ü farklı bir açıdan yeniden sorgular. Kardeşinin ölümü karşısında duydukları ile kendi ölümü hakkındaki düşünceleri farklıdır:

"Her şeyi bildiğim halde, bu, bana uzak, akıl almaz bir şeymiş gibi geliyordu. Ölüm, son, tuhaf doğrusu. Derken, beni tehdit eden önümdeki karanlığın içinden ilerisini görür gibi oldum.

Olmaz, hayır, asla! Yaşamak istiyorum! Ölünceye dek tek ayak üstünde, daracık bir tahtanın üstünde kalsam bile, yine yaşamak istiyorum. Mecburum! Savaşacağım. Önüme geleni dişleyecek, tabanlarımın derisi düşünceye dek koşacak, bana yardım edecek birini bulacak, gerekirse bıçağı gırtlağına dayayarak o son denen şeyden, ölümden kaçacağım." (Selimoviç:460)

şeklinde ifadesini bulan yaşama arzusu ne yazık ki, sözde kalır. Ahmet Nureddin, öldürüleceğini öğrenmesine, kaçıp kurtulmak için yeterli zamanı da olmasına karşın herhangi bir girişimde bulunmaz. Roman,

"Ali oğlu Hasan'ın kendi el yazısıyla yazılmış yazıdır:
'Böylesine mutsuz olduğunu bilmiyordum. Istıraplı ruhu şad olsun.'"

sözleriyle son bulur (Selimoviç:480).

Sonuç olarak, *Derviş ve Ölüm*'de Derviş Ahmet Nureddin'in kardeşi Harun'un ölümü vaka zincirini başlatan önemli bir olaydır. Harun'un ölümü sıradan, doğal yolla gerçekleşen bir durum değildir. Güvenilir bir katip olan Harun'un tesadüfen eline bazı gizli evrakların geçmesi ve böylece bilmemesi gereken birtakım bilgilere ulaştığının anlaşılması sonucu bir komploya kurban gitmesi söz konusudur. Böylesine haksız bir biçimde kardeşinin öldürüldüğünü öğrenmesiyle hayatı boyunca iyilikten ve doğruluktan yana olmaya çalışan Derviş Ahmet Nureddin'in yaşamı alt üst olur. Ahmet Nureddin'in insanlara, topluma, yaşama, dünyaya bakışında bir değişim yaşanır. Bir derviş olarak inandığı dinin yasak kabul ettiği uç bir noktaya varır. Bütün dünyayı ve insanları sevip kucaklayan bir dervişten içi intikam hırsıyla dolu bir bürokrata doğru kayan bir dönüşüm gerçekleşir. Sonunda

Ahmet Nureddin çevresindekileri, sevdiklerini, dostlarını amaçları doğrultusunda gözden çıkarabilen, makamını kaybetmemek uğruna ilgili yerlere rüşvetler veren, birtakım güçlü bağlantılar kurmak için kişiliğinden ödün veren, kimsenin kendisinden hoşlanmadığı bambaşka bir adam haline gelir. Bu değişimde kardeşin ölümü tek başına etkili değildir. Yazar Meşa Selimoviç, romanın kahramanı Derviş Ahmet Nureddin'e, en güvendiği insanlar tarafından ihanete uğramanın (ki burada ihanete yol açan yine ölüm olgusudur) acısını da yükler. Eseri ilginç kılan ise, bütün bu değişimin sonunda padişah tarafından yakalanıp boğdurulacağı şeklinde bir fermanın yazıldığını öğrendiğinde kaçması için gerekli zamana sahipken, Derviş Ahmet Nureddin'in ölümü seçmesidir. Böylece bir kişinin ölümüyle başlayan olaylar dizisi, bir başkasının aynı şekilde ölümüyle son bulur. Kardeşinin ölümüyle içini dolduran intikam ateşi Ahmet Nureddin'i de yakar.

Derviş ve Ölüm adlı romanda ölüm kavramı dıştan ve içten olmak üzere iki farklı bakışla sorgulanır. Kardeşin, evladın, eşin, annenin ya da hiç tanınmayan kimselerin ölümünün kişilerin üzerinde yarattığı etki aktarılır. Bu aktarımda ölümün kişilerin dünyasında bıraktığı izler irdelenir. Bu dış bakış aslında romanın bütününe hakim olan bireyin içindeki iyi insanın ölümüne zemin oluşturur. Derviş Ahmet Nureddin, ilk olarak kardeşinin ölüm acısını yaşamış, ama ardından kendi içindeki iyi insanın ölümüne tanık olmuş, bundan dolayı da kendi ölümünü tevekkülle karşılamıştır. Romanın son satırları Hasan'ın Ahmet Nureddin'in yaşadıklarını anlattığı yazıyı okuyup bitirmesi ile son bulur. Böylece yine başa dönülerek bir başkasının ölümüne tanık olunur. Bu noktada roman, iç içe geçmiş iki çerçeve izlenimi vermektedir. Birinci ve dışta kalan çerçevede ölüm, insanı etkileyen ama onun dışında kalan somut bir gerçeklikken; ikinci ve içte kalan çerçevede ölüm, bireyin içinde yaşanan soyut bir durumdur. Böylece romanda ölüm kimi zaman birbiriyle paralellik gösteren, kimi zaman ise çelişkiler arz eden bir biçimde ele alınır. Bu da insanoğluna acı veren, kavranması güç ve çelişkilerle dolu olan ölüm gerçeğinin çeşitli bakış açılarıyla sorgulanmasını sağlar. Bu yönleriyle *Derviş ve Ölüm*, ölümün insanoğlu üzerinde yarattığı etkiyi, yaşamın dinamiklerini altüst etmekteki gücünü başarılı bir biçimde dile getirmekte ve özgün bir eser olma özelliği kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

Cevizci, Ahmet (2002). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: engin Yayıncılık.

Kaya, Fahri (1997). ***Çağdaş Boşnak Edebiyatı Antolojisi,*** İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.

Selimoviç, Mehmet (2003). *Derviş ve Ölüm*, Çev: Mahmut Kıratlı, 4. Basım, İstanbul: Şehir Yayınları.

Ulaş, Sarp Erk (2002). *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

MEŞA SELİMOVİÇ'İN DERVİŞ VE ÖLÜM ADLI ROMANINDA ÖLÜM OLGUSU

Özet

Meşa Selimoviç'in orijinal adı "Dervis i Smrt" (Yugoslavya 1967) olan *Derviş ve Ölüm* adlı eseri Boşnak edebiyatının en tanınmış romanlarından biridir. Uğradığı haksızlık sonucu inançları ile duyguları arasında sıkışıp kalan bir tekke şeyhinin trajik öyküsünün anlatıldığı bu roman, çok sayıda dile çevrilmiş, İtalyan yönetmen Alberto Rondalli tarafından Derviş (2001) adıyla sinemaya da uyarlanmıştır. Bir tekke şeyhinin ölüm olgusundan hareketle çevresini, kendisini, yaşamını sorguladığı bu roman, gerçek bir yaşam öyküsü ile romanın itibari âlemini başarıyla birleştirir. Pek çok kez, pek çok yazar ve şair tarafından ele alınan ölüm, Meşa Selimoviç'in de ifade ettiği gibi, romana konu olması bakımından yeni değildir, ama evrenseldir. Buna karşın *Derviş ve Ölüm*, konuyu ele alışı noktasında özgün bir eserdir. Bu çalışma da *Derviş ve Ölüm*'ü, ölüm olgusuna bakışı açısından irdeleyecektir.

Anahtar kelimeler: Meşa Selimoviç, derviş, ölüm

THE DEATH PHENOMENON IN MESA SELIMOVIC'S DETH AND DERVISH NOVEL

Abstract

Mesa Selimovic's Death and Dervish work which named originally "Dervis i Smrt" (Yugoslavia 1967) is a distinguished novel of Bosna Herzigova's literature. This novel which the Dervish's inner conflicts between his faith and emotions was not only translated into many different languages but also it was adapted to the cinema by the Italian director Alberto Rondalli as named Dervish (2001). This novel that explored a dervish's surrounding, his life and his existence combines a real life history with the novel's imaginary world. The concept of death wich was dealt with by many authors just like Mesa Selimovic in the frame work of theme that provides environment to the novel is not a new concept but it is quite universal. On the other hand the novel "Dervish and Death" is a unique work in terms of its dealing with the theme. This study aims to explore the novel "Dervish and Death" with its point of view on the fact of death.

Keywords: Mesa Selimovic , dervish, death